

индивидов – представителей британского и украинского языковых этносов. Во время анализа ссоры были выявлены основные средства влияния на коммуниканта на фонетическом, морфологическом, лексическом, синтаксическом уровнях. Исследована коммуникативно-прагматическая составляющая конфликтной коммуникации в ситуации ссоры.

Ключевые слова: ссора, коммуникативная ситуация, диалог, влияние.

Borisov A. A., Candidate of Science, Associate Professor,
Chernigiv Taras Shevchenko National Pedagogical University

THE COMMUNICATIVE SITUATION OF QUARREL IN BRITISH AND UKRAINIAN DIALOGICAL DISCOURSE

The article is devoted to the communicative situation of 'quarrel' research as well as British and Ukrainian interlocutors' speech behavior establishment. The basic means of impact implementation in communication were found out on the phonetical, morphological, lexical and syntactical levels. The communicative-pragmatic aspect of conflict communication in the situation of quarrel was investigated.

Keywords: communicative situation, argument, dialogue, impact.

УДК 811.161.2'276.3-053.2'246.2

Брага І. І., к. філол. н., доц.,
Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка

СУРЖИК У РОДИННОМУ СПІЛКУВАННІ ДІТЕЙ

Статтю присвячено вивченню особливостей мовлення дітей, соціалізація яких відбувається у родинному середовищі батьків, що послуговуються суржиком та мешкають в м. Суми і містах – районних центрах Сумської області. Для мовної поведінки таких дітей характерні механізми змішування і перемикання кодів. Специфіка “дитячого” суржику полягає в тому, що в ньому реалізується тільки механізм змішування кодів, на відміну від дорослих, які володіють й іншими кодами, – у їхньому мовленні одночасно “спрацьовують” механізми перемикання і змішування кодів. Водночас суржик дітей подібний до суржику тих мовців, для яких він являє собою єдиний засвоєний код.

Ключові слова: дитяче мовлення, інпут, дитячий білінгвізм, мовна поведінка, перемикання кодів, змішування кодів, українсько-російський суржик.

Проблема дитячого білінгвізму, що на сьогодні активно розробляється як у зарубіжному, так і в українському мовознавстві, перебуває на перехресті кількох напрямів

науки про мову – психо-, онто- і соціолінгвістики. У зв'язку із цим учені заявляють про появу нових інтеграційних наукових дисциплін – соціопсихолінгвістики, вікової соціолінгвістики, онтосоціолінгвістики, вікової білінгвіології, онтобілінгвіології. У центрі уваги дослідників опиняються особливості засвоєння, функціонування та статусне співвідношення різних мов у дитячому віці, роль інпуту в мовній соціалізації та мовленнєва діяльність дітей-білінгвів, формування їхньої мовної, мовленнєвої та комунікативної компетенції тощо.

Дитячий білінгвізм, фундамент для вивчення якого заклали видатні психологи Ж. Піаже, Л. Виготський, О. Лурія, Н. Імедадзе, О. Негневицька та ін., опинився у колі наукових інтересів багатьох сучасних лінгвістів (О. Шахнарович, С. Цейтлин, К. Протасова, Г. Чиршева, О. Черничкіна, О. Бернгардт, Т. Дерюгіна та ін.), увагу яких, в основному, зосереджено на ранньому збалансованому й одночасному білінгвізмі. Вивчення дитячої двомовності набуває особливої актуальності в ситуації масового тривалого контактного українсько-російського білінгвізму в його диглосній формі, щоправда, робіт, які торкаються цього питання, небагато (Н. Шумарова, Н. Бікова, О. Руда, Л. Боть, Н. Галунова та ін.).

Метою нашої наукової розвідки є вивчення специфіки комунікативної діяльності двомовних дітей дошкільного і молодшого шкільного віку, мовна соціалізація яких відбувається у родинному середовищі носіїв суржикю. Така постановка мети вимагає виконання таких завдань: 1) виявити факти домінування певної мови в різних комунікативних ситуаціях; 2) з'ясувати особливості перемикування і змішування кодів у дитячому мовленні.

Матеріалом дослідження стали результати анкетування, спостережень, а також аудіозаписи мовлення дітей, що мешкають в м. Суми і містах – районних центрах Сумської області, яка належить до регіонів компактного проживання носіїв УРС (див., наприклад: [10]).

При доборі матеріалу дослідження нас передусім цікавило дитяче білінгвальне мовлення в соціально-нейтральних умовах, під якими, слідом за С. Верещагіним, розуміємо такі умови комунікації, коли мовець, за самоспостереженням, “не думає, як сказати” (цей критерій для нас був визначальним), і які виникають при спілкуванні людей, рівних за соціальним станом, тобто які мають однакову соціальну історію [2, 95] (у нашому випадку – діти-однолітки) або ж у спілкування з рідними і близькими людьми, адже, по-перше, спілкування мовців, що відбувається в родинному середовищі як зоні послабленого соціального контролю (за Л. Крисінім), характеризується розкутістю, невимушеністю, спонтанністю і непередбачуваністю, по-друге, як зазначають дослідники, “вибір мови і створення тексту можливі для дитини лише в ситуаціях психологічного комфорту, звичності й стабільності комунікативних правил” [11, 37].

Учені остаточно не з'ясували, у якому віці повністю встановлюється диференціація мов і відповідно формуються регулятивна функція і функція планування: одні дослідники вважають, що у віці двох років, точніше – наприкінці другого року життя дитини (Н. Імедадзе), інші – у віці трьох років (О. Негневицька, О. Шахнарович) або між трьома – чотирма роками (М. Сигуан, У. Ф. Маккі). Виходячи із цього, “віковий

ценз” дітей-білінгвів, мовлення яких вивчається, становить 3 роки, а матеріалом дослідження послуговувало мовлення дітей таких вікових категорій: молодший (3-4 роки), середній (4-5 роки), старший (5-6 роки) дошкільний вік, а також молодший шкільний (6-8 роки) вік. У роботі не торкаємося питань, пов’язаних з “автономним дитячим мовленням” (Ч. Фергюсон, О. Лурія).

Сучасні дослідники дитячого мовлення говорять про вплив мовленнєвого середовища на оволодіння дитиною рідною мовою, яке визначає обсяг і характер інпуту – сукупності усієї мовленнєвої продукції дорослих, яка сприймається дитиною [11, 43].

Первинним середовищем, у якому дитина отримує не тільки початкові знання про довкілля, а й починає засвоювати мову / мови, є родина. Вчені підкреслюють роль батьків, особливо матері, її мовленнєвої поведінки в мовній соціалізації дитини (див., наприклад: [11, 24–35, 45]), оскільки спілкування з матір’ю, як образно висловилася Н. П. Шумарова, є “першим кроком на шляху осягання дитиною навколишнього світу і власного “я” [14, 29].

У дослідженні мовної компетенції українсько-російських білінгвів Н. Шумаровою експериментально було доведено, що найбільш значущим чинником диференціації мовної поведінки людини є мова батьків (мова дитинства) [13, 16–17; 14, 29]. Проаналізувавши особливості спілкування членів двомовної сім’ї в умовах українсько-російського білінгвізму, Т. Кузнецова експериментально підтвердила теоретичні погляди багатьох мовознавців про домінуючу роль матері в становленні мовної особистості дитини [5, 8]. Викладені положення особливо релевантні при вивченні дитячого білінгвізму (див.: [12, 188–194]), адже саме родина найбільш активно впливає на формування дитячого білінгвізму, являючи собою мікросоціум з своєю специфікою використання мовних засобів двох і більше мов.

Структура нашої наукової розвідки зумовлена тими соціолінгвістичними методами, які були використані під час дослідження мовлення дітей в сім’ях носіїв українсько-російського суржика (визначення див.: [6, 77; 7]), а саме: опитування, спостереження і аудіозапис живого мовлення.

Аналіз результатів анкетування, проведеного у 2008 – 2009 рр. серед студентської молоді м. Суми (усього 289 респондентів) дозволив установити, що для респондентів групи “українці з рідною українською мовою” (усього 244 осіб) середня частота використання мовного коду в сімейній сфері спілкування розподіляється наступним чином (методику статистичної обробки матеріалу див.: [13]): українська мова – 0,350, російська мова – 0,121, УРС – 0,431; інший варіант – 0,097 (сюди ввійшли наступні варіанти відповідей: українська і російська мова – 0,027; українська мова й УРС – 0,010; російська мова й УРС – 0,004; українська, російська мови, УРС – 0,008), без відповіді – 0,0048. Як бачимо, найчастіше роль “домашньої мови” виконує УРС. У сімейному середовищі найвищий показник відносної частоти використання УРС зафіксовано при спілкуванні з батьками і дідусям / бабусею (відповідно 0,533 і 0,512), а найнижчий – з дітьми-учнями (0,246).

Спостереження та аудіозаписи живого мовлення дозволили скоригувати дані опитування і засвідчують наступне.

1. Питома вага УРС дещо занижена, оскільки багато з тих респондентів, хто в анкеті зазначив українську мову як мову сімейного спілкування, самі говорили суржиком.

2. У дорослих при спілкуванні з дітьми, дошкільнятами і молодшими школярами, дійсно існує установка говорити “чистою українською мовою” (за визначенням самих респондентів) для того, щоб діти засвоювали нормативне мовлення і для полегшення навчання в школі. Щоправда, зміна мовленнєвого коду, як правило, нетривала: з одного боку, відчутний тиск стереотипу “УРС – сімейна мова” (для всіх носіїв УРС), а з іншого – недостатній рівень мовної компетенції (для тих мовців, єдиним засвоєним кодом яких є УРС). Перемикання коду в напрямку “УРС → українська мова” здебільшого пов’язане із зміною теми спілкування на “шкільну”.

3. Існує стереотип, що старше покоління, дідуся й бабусі, говорять суржиком і представники середнього і молодого покоління, спілкуючись з ними, найчастіше переходять на УРС. Аналіз мовлення старшого покоління у порівнянні з мовленням середнього і молодого виявив, що у старшого покоління мовлення найменше насичене гібридними словоформами.

Тож, як бачимо, значною частиною інпуту в ситуації українсько-російського білінгвізму є суржик.

У ході експериментального дослідження психологічних закономірностей розвитку мовленнєвої діяльності дітей-білінгвів при дотриманні принципу “одна людина – одна мова” Н. Імедадзе виділила два етапи: 1) поява змішаного мовлення на двох мовах; 2) формування мовлення з усвідомленим виділенням двох мовних систем [4, 64]. Перехід до другого етапу гальмується кількома чинниками: 1) соціокомунікативною ситуацією в Сумській області – регіоні українсько-російського порубіжжя, 2) функціонування суржику як мови сімейного спілкування, 3) недотримання принципу “одна людина – одна мова” у процесі мовної соціалізації дітей.

Відмінною рисою дитячого мовлення в умовах українсько-російського білінгвізму є наявність суржику. Розглянемо це на прикладі транскрибованого запису дитячого мовлення (При транскрибуванні дотримано правил, прийнятих в українській діалектологічній практиці. У цьому і наступних фрагментах жирним шрифтом виділяються гібридні словоформи):

Ж'їу / woʊk / ли^есичка // а^н'і жи^нли |ра-азом // і це йо'го буу^н жи^н'іх / а йї'їй н'і'в'е-е-с-та // і а^н'і жи^нли |разом хара'шо / н'і'ка'во н'е аб'і'жал'і // шч'е у^н них була |д'е'во'ч'ка ди^етинка // а^н'і йї'ї були |ра-ад'і / шо у^н них по'й'а'вилас'а // а^н'і ви^нход'і'л'і / гу'л'а-ал'і з неї / і н'е аб'і'жал'і // а^на була ха'роше'н'ка |д'е'во'ч'ко'ї / |ду'же'н' пре'ду'уже' і кра'с'і'во'ї ста'новилас' // і ма'ма йї'їй с'па'но'ї'л'у'б'і'л'і / |ду'уже'н' |ду'уже'н' / як м'і'н'а і ма'ма // і йа з'на'їу / і йа // і йі'хн'а ди^етинка |каже'н' / йа з'на-а'їу / шо йа вас |ду'уже'н'л'уб'л'у / йа в'с'о з'на'їу // (Настя, 4,6 р., у сім'ї називають |Наст'а, |Наст'ен'ка; інпут – українсько-російський суржик, батьки родом із с. м.т. Хотинь Сумського району Сумської обл.).

Відповідно до методології, розробленої Г. Хентшелем у процесі дослідження білорусько-російського змішаного мовлення [9], залежно від свого походження кожна словоформа була проіндексована, в результаті чого було отримано 4 групи словоформ:

українські, російські, спільні (українські та російські) і гібридні (суржикові). Така індексація враховує синхронне походження морфем і словоформ, а не їх історичну етимологію (наприклад, українське слово *заробити* і російське *заработать* мають спільну історичну етимологію, але з погляду синхронної етимології ці слова відносять до різних мов). Відштовхуючись від думки О. Тараненка про те, що “вихідною основою для дослідження суржику має бути насамперед жива, народна українська мова (на регіональному рівні – її діалектні різновиди або койне)” [8, 49], вважаємо, що наявність українських діалектних особливостей дозволяє уналежнювати словоформи до української мови (наприклад: 1) так зване акання (різний ступінь наближення [о] до [а]), яке характерне для північних говірок, наприклад: *о^ацеї, о^абдур'ат'*; 2) пом'якшена вимова звука [ч], що притаманна для живого мовлення східноукраїнського ареалу (південно-східні говірки), наприклад: *кусоч'ок, шч'е*).

Кількісний аналіз займенників, ужитих в наведеному фрагменті мовлення, дозволив встановити їхній склад: українські займенники – *це, його, їїїї* (2 р.), *їх них* (2 р.), *їїї, їйїх'а*; російські – *а'н'ї* (3 р.), *н'ї'ка'во, а'на, м'ї'н'а, в'с'о*; спільні – *їа* (5 р.), *вас, нас*; гібридні – *з неї*. Таким чином, загальна кількість вжитих займенників (з урахуванням повторюваних) – 23, з яких українських – 8 (34,8 %), російських – 7 (30,4 %), спільних – 7 (30,4 %), гібридних – 1 (4,4 %). Як бачимо, використання українських, російських і спільних займенників кількісно збалансоване, а кількісний показник гібридних займенників дуже низький. Подібне кількісне співвідношення словоформ спостерігається в аналізованому тексті в цілому: усього словоформ – 80, українських – 33 (41,25 %), російських – 22 (27,5 %), спільних – 22 (27,5 %), гібридних – 3 (3,75 %).

Проаналізуємо інший мовленнєвий відрізок цього самого мовця.

[зітхнула] *їа гул'айу з друз'а:а-ами / і вс'ед'а д'ї мене д'н'ї народжен'а // і по^атом їа н'е гул'айу з їими / а при'хожу да'мої і ви ко мн'е при'ход'їт'е на п'разн'їк // їа ко^алис' ж'да'ла кр'осну / шо а'на пр'їшла ко мн'е на п'разн'їк // ж'дала ж'дала / а о^ана н'е пр'їход'їла // а по^атом їїх по^абач'їла / шо а'на пр'їшла с кр'осним // а Арт'омк'ї і т'еб'а н'е було // і тд'е ви були / їа н'е знала // может / на тр'ен'е'р'овк'е / їможет у шк'ол'ї / їа н'е зна-ала // їа би думала / тд'е ви вс'ед'а 'ход'їт'е // а їїч'е ми кушати'ем торт // їа вс'ед'а н'е знаїу / ка'кої у м'ен'а 'торт'їк // по^атом при'хожу на 'кухн'у / дивл'їс' / ка'кої у м'ен'а 'торт'їк // а вам // по^атом при'хожу в 'комнату і вам н'ї ка'жу // це 'буд'ет вам с'урп'їз ка'кої кра'с'ївиї / їа ко^алис' з'їїла з гри'боч'ками / 'куро^ач'кої // 'тока м'ен'ї не пон'равилас'а // 'куро^ач'ка м'ен'ї пан'равилас' / гри'боч'к'ї // думала / што 'насоч'ка / а ї'куснїй був'б' 'торт'їк / пре'їкуснїй / 'каждому ї тар'елочк'е кра'с'ївої // там були 'розов'ен'к'її / 'син'ен'к'її і з'ел'он'ен'к'її // і о^ат'куда а'н'ї в'з'ал'їс' / ми н'е знаїем // в нас та'к'їх н'їе було // мабут' їїх 'рано ку'п'їл'ї / а т'ен'ер' а'н'ї а'н'ї пала'мал'їс'а і ми їїх 'вик'їнули // [пауза] і по^атом все в нас було //*

У поданому фрагменті виявлено 41 займенник, серед яких українських (*м'ен'ї* (2 р.), *у мене, з ними, в нас* (2 р.), *їїх* (3 р.), *це, все*) – 11 (26,8 %); російських (*ко мн'е* (2 р.), *у м'ен'а* (2 р.), *а'на* (2 р.), *о^ана, а'н'ї* (2 р.), *теб'а, ка'кої* (2 р.), *каждому*) – 13 (31,7 %); спільних (*їа* (8 р.), *ми* (3 р.), *ви* (3 р.), *вам* (3 р.)) – 17 (41,5 %); гібридних немає (0 %).

Отримані результати дозволяють зробити припущення про те, що наявність гібридних, власне суржикових, словоформ не є основним критерієм для ідентифікації мовлення як УРС. Визначальним же, на нашу думку, є використання українських, російських і спільних словоформ в одному висловленні / тексті. Окрім цього, виявлено збалансоване кількісне співвідношення зазначених словоформ, принаймні в межах одного ідіолекту (див. [7; 8]), що надалі буде перевірятися на більшому за обсягом матеріалі.

Як відомо, здатність мовця перемикаєти коди свідчить про високий рівень володіння мовами. Відповідно до наших даних, перемикання кодів здебільшого притаманне для мовлення дітей молодшого шкільного віку, аніж для дошкільнят. Діти, сімейною мовою яких є УРС, на початковому етапі, як правило, несвідомо і короткотривало переходять на українську мову або впливом україномовних родичів – бабусь, дідусів (*хай, це, оце, отаке, не хочу*) або під впливом ЗМІ, зокрема телебачення, використовуючи фрази із рекламних роликів, назви телепередач або часто повторювані фрази з них (*“Давай одружимося”, “Все буде добре”, “Україна має таланти”, “Голос країни”*). Після того, як такі діти починають відвідувати дитячий садок, перемикання на українську мову стає регулярнішим і урізноманітненим, але залишається короткотривалим: перемикання пов’язане з використанням етикетних одиниць (*добрий день; на добраніч, до побачення, дякую, будь ласка*), назв професій (*кухар, вихователька*), предметів (*цукерка, сік*), їхніх властивостей (*великий, смачний, уважений, слухняний / неслухняний, красивий / некрасивий*), дій (*бігати, малювати, розфарбовувати; слухатися / не слухатися*) тощо. Характерно, що антропонімічний фонд як дошкільнят, так і молодших школярів, здебільшого є зрозійшеним: *Ал’екс’еї, Ал’оша, Анд’р’еї, Арт’ом, Влад’ик, Дан’і:л, Д’ен’іс, Д’іма, Д’імка, Мак’с’ім, Н’ік’іта, Ст’она, Т’імо^аф’еї^і Ф’ед’а; Ал’она, Ан’а, Жен’іч’ка, Кар’іна, Кс’уша, Л’ена, Ма’р’іна, Ма^аша та ін.* Вихователів і вчителів діти, як правило, називають українською: *Га^аліна Гри^агор’івна, Св’іт^алана Ва^асил’івна, Ок^асана Ана^атол’ійівна, Вален^атина Мико^алайівна* тощо.

Серед ситуативно закріплених різновидів кодових перемикань можна назвати зміну мови, що здійснюється дітьми у дитячому садку / школі. На заняттях у дитячому садочку або на уроках у школі діти намагаються говорити / говорять українською, а зі своїми ровесниками у вільний, позаурочний час говорять в основному російською або суржиком. Такий стереотип мовної поведінки формується в період 4-6 років, але є нестійким.

Наприклад, у наступному фрагменті мовлення Настя, відповідаючи на запитання матері, сформульовані українською мовою, перемикається на цей мовний код: у першій відповіді обсяг перемикання становить одну словоформу, друга репліка є повторенням репліки матері, третя відповідь являє собою УРС.

А. *Ро^аска^ажи / йак ви го^атовитес’ до^а Но^авого року // Н.* *П’ісен’ку? // у-у-у // ну йа^а помн’у / токо да / дал’ше йа не помн’у // токо [зігнула] о^адн’і сло^ава помн’у // А.* *Ну / а шчо ви там робите? // ну / йа^ак’і танц’уєте? // йак го^атуїетес’ до но^авого року? // Н.* *Го^атуїїемс’а до но^авого року? // ми там кара^авод воді^амо // е-е / д’елайем кара^авод // А.* *У вас репел^атуїїї йе йа^ак’іс’ / так? // йак ви ходите? // ко^али? //*

Н. Ну / ми тре^ннуремс¹ /каждий ден¹ // у ме^не иш^ч’е ад^ни¹ в іришк ієст¹ // **А.** Ро^сказуї // [Настя читає вірш українською].

Порівняймо два інших фрагменти (спілкування старшої (19 років, далі С.) і молодшої (далі Ж.) сестер. Дані про респондента: Євгенія, 6,5 р., відвідує дитячий садок, у сім’ї називають Ж^{ен}’а, Ж^{ен}’ечка, Ж^{ен}’ічка; інпут – українсько-російський суржик, мати також володіє російською, але вдома нею не спілкується.

У першому фрагменті молодша сестра говорить українською з незначною кількістю суржикових елементів. Припускаємо, що тема майбутньої професії обговорювалася в дитячому садку, тому мовлення молодшої сестри не зазнає впливу суржикомовлення старшої.

С. Ж^{ен}’іч’ка / а ко^дли ти виро^сстеш / к’ім ти хоч’еш стат[?] // **Ж.** Кухарем // **С.** Кухарем? // ч’о’го це? // **Ж.** Ну то’го шо йа хочу у^л’іти го’товіт’ іїсті // **С.** А так ти не^т хоч’еш нау^ч’іц’а // **Ж.** Хочу / ну т’і’ки йа хочу нау^чиц’а / а по^том п’іти / ход / п’іти в /кухар’а // **С.** Ж^{ен}’ / та то’б’і ж надо’їст’ і /дома го^ттовит’ / шч’е і там дес’ го^ттовит’ // **Ж.** Ну і шо-о //

У другому фрагменті хоча сестри й розмовляють про школу (ця тема обов’язково обговорюється в дитячому садку), перемикання за напрямом “суржик → українська мова” не відбувається, що свідчить про недостатню сформованість механізму перемикання коду відповідно до зміни теми розмови.

Ж. Ма^р’і-іна // **С.** Шо? // **Ж.** Л^учше і’ти в^ш школу / а не в^ш сад’ік // в^ш ікол’і ж^ш л^учше // **С.** А йа по^мн’у / ти шч’е не’да’їно ка’зала / шо ти не хоч’еш в^ш школу // **Ж.** Ну да-а // то’го шо в^ш сад’іку на’га’н’іше спат’ / а там уроки п^исат’ // **С.** Ну / і шо? // ну / і шо / шо уроки п^исат’? // ти шо / не^т хоч’еш у^ч’іц’а? // **Ж.** Н’е-е-е // **С.** Знач’іт по^том бу’деи^т ра’ботат’ д’ворн’іком? // **Ж.** Н’е-е-ет // у^ч’іт’ел’н’іцеїу // **С.** Уч’іт’ел’н’іцеїу? // зач’ем? // **Ж.** У’га’даї / йако / йа’кого класу // і йа’коїу мовоїу // **С.** А ну ж // не знаїу // **Ж.** У-у-у // йа буду у^ч’іт’ ан’гл’ііс’коїу мовоїу // **С.** Да ти шо? // **Ж.** Да ти шо // **С.** А ч’о’це ти пр’ам ан’гл’ііс’ку / да’ваї н’імец’ку // **Ж.** А / а йа н’ічо не знаїу з н’е^л’м’ецко’во^с // **С.** Йа’кого? // **Ж.** Н’е^л’м’е-ецкава // **С.** У-у // ну так нау^ч’ат’ // **Ж.** А ўдру^г ми там не бу’дем у^ч’іт’н’е^л’м’ец’іі? // **С.** Ну п^ріде^ш і ви / і скаже^ш / даїте ме^н’і / йа буду у^ч’іт’н’е^л’м’ец’іі // **Ж.** А в’дру^г ме^н’і не да’дут’ / а? //

Розглянемо інший приклад: фрагменти однієї розмови старшої сестри (19 р., далі – А) з молодшою (Дарина, 6,6 р., учениця І класу, далі – Д). У сім’ї молодшу сестру називають Даріна, Дарінка. За результатами опитування, функціонально першою мовою батька є українсько-російський суржик, а матері – російська мова, може перемикатися на російсько-український суржик. Перша засвоєна мова – російська. Дорослі намагаються підлаштовуватися під українську мову дитини.

Фрагмент 1. **А.** А шо ви у^ч’іте по^т україінс’к’іі мов’і? **Д.** Слова / назви діїї пр^ед’мет’іу // **А.** Слова / назви діїї пр^ед’мет’іу? // **Д.** Да // **А.** А шо у^ч’іли до’ац’ого? // **Д.** Не по^мн’у //

Фрагмент 2. **А.** А шо на п^ріродознаїство у^ч’іте? // **Д.** Шо л’убл’ат’ п^ити тва^ри-ини / п^ри-уби // **А.** Угу // [далі нерозбірливо] **Д.** Н’е // ми го’ворим про /озеро // йа’к’і во’доїми не да’їут’ л’удам / л’уд’ам п^ити // с’к’і’ки ў не мор’іу в Україін’і // **А.** С’коко в нас мор’іу в Україін’і? // **Д.** Два // **А.** А йак назі’вайуц’а? // **Д.** Ч’орне і А’зовс’ке //

Фрагмент 3. А. Ко^{а2}да ти |виростеиш / к'ем ти |хоч'еиш стат'? // Д. Про^адавц^{ом} / шоб зара|ботат' ба|гато |д'ен'ег / шоб со^{а1}б'і |кукал ку'тит' // А. Так а за|ч'ем то|б'і? // в|зрослаі ти сил'но |будеиш? / в|зросла ко^{а2}да |будеиш работат'?! // Д. Оі / іа думала шч'ас // А. А шч'ас ти хоч'еиш бут' про^адавц^{ом}? // Д. Да / шоб зара|ботат' |д'ен'ег // А. А ко^{а2}да ти виростеиш / ким ти хоч'еиш стат'? // Д. Про^адаўц^{ом} // А. І ко^{а2}да виростеиш |будеиш? // так а зач'ем тоб'і кукли / ко^{а2}да виростеиш? //

Як бачимо, у першому і другому фрагментах Дарина, яка до фіксованого моменту говорила із сестрою суржиком, при обговоренні шкільної тематики переходить на українську, відповідаючи на питання старшої сестри, мовлення якої протягом усєї розмови залишалось змішаним, тобто ні співбесідник, ні його код не змінювалися, змінилася лише тема розмови. Таким чином, шкільна тема зумовила зміну коду за моделлю “суожик → українська мова”. У третьому фрагменті і питання старшої сестри (усього словоформ – 7, українських – 1 (14,3 %), російських – 4 (57,1 %), спільних – 2 (28,6 %), гібридних немає), і відповідь молодшої (усього словоформ – 9, українських – 5 (55,6 %), російських – 4 (44,4 %), спільних і гібридних немає) являють собою українсько-російське змішане мовлення. Варто зазначити, що в третьому фрагментів, на відміну від двох попередніх, гібридних словоформ немає, що не заважає сприймати мовлення як УРС.

Отже, мовна соціалізація дітей у сім'ях носіїв суржиків відбувається у специфічних умовах: як інпут, так і дитяче мовлення здебільшого являють собою суржик. Для мовної поведінки дітей характерні механізми змішування (формується на початковому етапі оволодіння мовою) і перемикання кодів (формується пізніше, як правило, у дитячому садку та в школі, і пов'язане здебільшого із зміною теми). Специфіка “дитячого” суржиків полягає в тому, що в ньому реалізується тільки механізм змішування кодів, на відміну від дорослих носіїв, які володіють й іншими кодами, – у їхньому мовленні одночасно “спрацьовують” механізми перемикання і змішування кодів, що накладаються один на одного (див.: [9; 1]). Водночас суржик дітей подібний до суржиків тих мовців, для яких він являє собою єдиний засвоєний код. У результаті аналізу суржикового дитячого мовлення з'ясовано, що наявність гібридних словоформ не є основним критерієм для його ідентифікації, тобто наявність суржикових словоформ необов'язкова. Визначальним, на нашу думку, є мозаїчне використання українських, російських і спільних словоформ в одному висловленні / тексті. Окрім цього, виявлено збалансоване кількісне співвідношення зазначених словоформ, принаймні в межах одного ідіолекту, що дозволяє говорити якщо не про системність, то про певну впорядкованість суржиків. У подальшій роботі виявлені тенденції будуть перевірятися на більшому за обсягом матеріалі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Брага І.І. До проблеми аналізу українсько-російського змішаного мовлення / І.І. Брага // Українське мовознавство. Міжвідомчий наук. збірник. Вип. 43/1. – К. : Київський націон. ун-т імені Тараса Шевченка, 2013. – С. 424–432.

2. *Верещагин Е. М.* Психологическая и методическая характеристика двуязычия (билингвизма) / Е. М. Верещагин. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1969. – 160 с.
3. *Гриценко П. Ю.* Вступ / П. Ю. Гриценко // *Говірки Чорнобильської зони : Тексти / упоряд. П. Ю. Гриценко та ін.* – К. : Довіра, 1996. – С. 7–19.
4. *Имедадзе Н. В.* К психологической природе раннего двуязычия / Н. В. Имедадзе // *Вопросы психологии.* – 1960. – № 1. – С. 60–68.
5. *Кузнецова Т. В.* Мова білінгвальної сім'ї у функціональному аспекті : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова” / Т. В. Кузнецова. – К., 1999. – 19 с.
6. *Ставицька Л.* Суржик : суміш, мова, комунікація / Л. Ставицька, В. Труб // *Українсько-російська двомовність. Лінгвосоціокультурні аспекти : [зб. наук. пр.]* – К. : Унів. вид-во ПУЛЬСАРИ, 2007. – С. 32–120.
7. *Тараненко О. О.* Українсько-російський суржик: статус, тенденції, оцінки, прогнози / О. О. Тараненко // *Мовознавство 2008.* – № 1. – С. 14–30.
8. *Тараненко О.* Варіантність vs. стабільність у структурі українсько-російського “суржику” (УРС) : сукупність ідіолектів vs. соціолект / О. Тараненко // *Studia Slavica Oldenburgensia 21. Variation und Stabilität in Kontaktvarietäten.* – Oldenburg : der Carl von Ossietzky Universität Oldenburg, 2013. – С. 27–61.
9. *Хентшель Г.* Белорусский, русский и белорусско-русская смешанная речь / Г. Хентшель // *Вопросы языкознания.* – 2013. – № 1. – С. 53–76.
10. *Хмелько В. Є.* Лінгво-етнічна структура України: регіональні особливості та тенденції змін за роки незалежності / В. Є. Хмелько // *Електронний ресурс.* Доступно з : http://www.kiis.com.ua/materials/articles_HVE/16_linguaethnic.pdf
11. *Цейтлин С. Н.* Язык и ребенок : Лингвистика детской речи / С. Н. Цейтлин. – М. : ВЛАДОС, 2000. – 240 с.
12. *Чиршева Г. Н.* Детский билингвизм : одновременное усвоение двух языков / Г. Н. Чиршева. – СПб. : Златоуст, 2012. – 488 с.
13. *Шумарова Н. П.* Мовна компетенція киян : соціолінгвістичний аспект / Н. П. Шумарова // *Мовознавство.* – 1992. – № 4. – С. 11–17.
14. *Шумарова Н. П.* Мовна компетенція особистості в ситуації білінгвізму / Н. П. Шумарова. – К.: Київський державний лінгвістичний університет, 2000. – 283 с.

Стаття надійшла до редакції 15.10.2014.

Брага И. И., к. филол. н., доц.,
Сумской государственной педагогической университет имени А. С. Макаренка

СУРЖИК В СЕМЕЙНОМ ОБЩЕНИИ ДЕТЕЙ

Статья посвящена изучению особенностей речи детей, языковая социализация которых осуществляется в семейной среде носителей суржика, проживающих в г. Сумы и городах – районных центрах Сумской области. Для языкового поведения детей в подобных семьях характерны механизмы смешения и переключения кодов. Специфика “детского” суржика заключается в том, что в нем реализуется только механизм смешения кодов, в отличие от тех его взрослых, которые владеют и другими кодами, – в их речи одновременно “срабатывают” механизмы переключения и смешения кодов. В то же время суржик детей напоминает суржик тех, для кого он является единственным усвоенным кодом.

Ключевые слова: *детская речь, инпут, детский билингвизм, языковое поведение, переключение кодов, смешение кодов, украинско-русский суржик.*

Iryna I. Braha, Cand. of Philol. Sc., Assoc. Prof.
A. S. Makarenko State Pedagogical University of Sumy

THE LANGUAGE BEHAVIOR OF CHILDREN IN THE FAMILIES OF THE UKRAINIAN-RUSSIAN SURZHYK NATIVE SPEAKERS

The article studies the specific features of the language spoken by the children whose linguistic socialization takes place in the family environment of the surzhyk ; native speakers living in the city of Sumy and in the district centers of the Sumy Oblast. The mechanisms of code switching and mixing characterize the language behavior of the children in the families of the surzhyk native speakers. The ‘child’ surzhyk is exclusively distinguished by the implementation of the code mixing mechanism from the surzhyk of adult native speakers who command other codes and simultaneously use mechanisms of code switching and mixing in their language. At the same time, the child surzhyk is similar to that of the speakers who have it as the only code they mastered.

Keywords: *child language, input, child bilingualism, language behavior, code-switching, code-mixing, Ukrainian-Russian surzhyk.*